

Håkan Skogsjö

Glöm inte att kolla gamla kartor!

[Om torpet Germundöholmen
under Haga kungsgård
i Saltviks socken på Åland]

Särtryck ur

Släktforskarnas årsbok 2008

[ISBN 91-87676-49-4 | ISSN 0280-3984]

utgiven av Sveriges Släktforskarförbund

Distribuerad som pdf-fil 2025

Copyright © Håkan Skogsjö (CC BY-SA 4.0)

Glöm inte att kolla gamla kartor!

— Av Håkan Skogsjö —

När den ärrade gamle kaparkaptenen och karolinen Gustav Ceder, som jag skrev om i förra årets årsbok, slutade sina dagar den 23 september 1764 i Saltviks socken på Åland, var han enligt dödboken bosatt på »Germundö holmen».

Det är ett ortnamn som numera är okänt i trakten; ingen kan längre peka ut platsen. Men i artikeln förmodade jag att det kunde syfta på dagens Granhals i Germundö by, en liten gård som tidigare var ett torp under Germundö säteri.

Det skulle jag inte ha gjort, för det var fel.

Det blev jag varse när jag studerade en gammal lantmäterikarta från år 1700 över Haga kungsgårds marker, som gränsar till Germundö. Längst i söder fanns en udde och på udden ett torp som på kartan har namnet »Germenda holmen». Det var alltså där, på Haga kungsgårds marker, som Germundö holmen låg och som Gustav Ceder bodde på ålderdomen, inte i grannbyn Germundö.

Där ser man vad en lantmäterikartan kan avslöja. Kort sagt: Glöm aldrig

bort att kolla gamla kartor! De kan många gånger bidra med åtskilliga intressanta pusselbitar som kastar ljus över förfädernas liv.

Men hur kommer det sig att torpet hette Germundöholmen?

Uppenbarligen hade det sitt namn efter platsen där det låg. Titta på utsnittet av lantmätare Olof Mörts karta från år 1700 på nästa sida. Vi ser torpet utritat på mer låglänt mark mellan ett par berg. Nivåkurvorna på en modern karta visar att området mellan de båda bergknallarna i dag befinner sig över 2,5-meterskurvan men under 5-meterskurvan. På Åland är landhöjningen omkring fem meter per tusen år, vilket betyder att på medeltiden var den bergiga udden söder om torpet en kringfluten holme. Det måste vara den som är den ursprungliga »Germundö holmen». I vattnet söder om udden går bygränsen, vilket lantmätaren har noterat på kartan med orden »Kiärmund Öö Mötha» (Germundö möter).

Nu anar vi hur namnet har uppkommit. Det är uppenbarligen givet av människorna som bodde norrut, i Haga eller i byarna däromkring, och betyder rimligen 'holmen som ligger invid (vetter mot) Germundö' – inte 'holmen som hör till Germundö' som jag trodde.

Om torpets historia är inte särskilt mycket känt. Det anlades sannolikt i början av 1700-talet att döma av uppgifter i mantalslängderna, och det är tveksamt om torpet verkligen fanns när kartan ritades år 1700. Motsvarande karta över en annan kungsgård på Åland, Kastelholm, förefaller visa torp som var planerade, inte sådana som redan existerade (ett memonto för den som läser gamla kartor!). Detsamma gäller förmodligen kartan över Haga kungsgård. Men bara några år in på 1700-talet vet vi att det bodde folk på Germundöholmen. En sockenskräddare med det för yrket ståtliga namnet Jakob Gyllensax nämns som bosatt där när en son till honom föddes 1706. Några år senare tog han upp ett ödehemman i grannbyn Ödkarby och lämnade både torpet och namnet bakom sig; som bonde kallas han Jakob Johansson.

Sedan försvinner torpet för lång tid in i historiens dunkel, men var sannolikt ändå inte obebott. I källorna nämns åtskilliga kungsgårdstorp, men ofta utan att det framgår på vilket av de många torpen de bodde. Men plötsligt, 1764, dyker Germundö holmen upp som hemort för kaparkaptenen Gustav Ceder när han dog.

Ännu på 1767 års karta över Haga kungsgård används namnet Germundö-

Utsnitt av lantmätaren Olof Mörts karta från år 1700 över Haga kungsgård i Saltviks socken på Åland (se vidare texten). Kartan förvaras i Riksarkivet i Helsingfors.

2663932517001731

5160015778 39

lis=
ee
inf. 73990 ... 59

113187109200.723.

2. 133013. - 2 10.

ms. 22138. - (9):18.

Hiarmund

A close-up view of the cursive handwriting on the right side of the page. The letters are dark brown or black ink on aged paper. Visible fragments include "w", "So", and "N".

55810 3:31
 good Cassin's
 Towhees, Junco 28000 25900 1 26.
 ibidem.

Fr. Lindig sic alio
dinaz, Francisco 1104

36 4 1/2 Cup

Sal för mi Creatur
 life som är af Mo-

24

Jan 26 Thes
offering

Of the ...

29

23

23

253

57

32.

57

Bornum 56
da gefahren

57

57

2
 Evening
 only 8. Bookings
 March 2

Full Duty

Garden
Thy

gta. 12000

97 11 30

Das
Vö

Do

holmen, men i dödboken 1776 nämns torpet för första gången med ett nytt namn, Fredriksholm. Den som gett upphov till namnet är sannolikt Fredrik Vilhelm Ridderstolpe (1730–1816), som tillsammans med fadern Carl Ridderstolpe (1684–1762) arrenderade Haga kungsgård åren 1736–1800.

I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet beboddes Fredriksholm av vanliga torpare. Karl Eriksson (1735–1812) och hans hustru Greta Henriksdotter (1737–1806) flyttade dit ungefär samtidigt som det nya namnet började användas, omkring 1770, och senare övertogs stället av hustruns dotter Greta Mattsdotter och hennes make Henrik Henriksson.

Men 1811–12, efter att Åland och Finland blivit ryskt, ändrades i ett slag livet för människorna på Haga kungsgård. En ny fästning skulle uppföras i grannsocknen Sund, och bönderna som förlorade sina gårdar där kompenenserades med mark från kungsgården. Torparna avhystes och nya familjer tog markerna i besittning. Hur fördelningen skedde framgår av en noggrann karta som lantmätaren Nils Dahlén upprättade. Av området längst i söder, där bland annat Fredriksholm låg, skapades en gård som kom att kallas Bergön.

Därmed försvann det drygt hundraåriga torpet. På platsen där bostads-
huset en gång stod finns i dag bara åkrar.

Vi får alltså genom olika källor – inte minst kyrkböckerna – kännedom om platserna Germundöholmen och Fredriksholm, men uppgifterna är så knapphändiga att det är svårt att förstå mer exakt vad namnen egentligen syftar på. Men genom de tre bevarade lantmäterikartorna – upprättade 1700, 1767 och 1811–12 – får vi bra grepp om dem.

Sens moralen blir – i alla fall för släktforskare med ambitionen att också förstå trakten där förfäderna levde – att äldre tiders kartmaterial är en ovärderlig källa, som förmår räta ut åtskilliga frågetecken. Numera finns också stora delar av det historiska kartmaterialet för Sverige kostnadsfritt tillgängligt på Internet på Lantmäteriets webbplats (www.lantmateriet.se) under den tjänst som kallas »Historiska kartor» (historiskakartor.lantmateriet.se).

Men kartorna kan många gånger vara ganska knepiga att tolka och begripa. En utmärkt hjälp är boken *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap* av Niklas Cserhalmi (1998).

Källor

De i texten nämnda kartorna över Haga kungsgård förvaras i Riksarkivet i Helsingfors. Mer detaljerade uppgifter om Haga kungsgårds torp finns i boken *Familjer och gårdar i Saltvik* av Håkan Skogsjö (2007). Där finns också noggrannare källhänvisningar för den intresserade.